

Maalahden Lill-Telsarin hautaraunio.

Kertomukseen kuuluu 2 karttaa, 5 valokuvaa (lev. 10643-50), 2 lentovalokuvaa ja H.M.l. 10247:1-5 ja 10437:1-13.

Marraskuussa 1935 löysivät talollisenpojat Elis ja Erik Åberg kotitalonsa pihamaalta Maalahden pitäjän Övermalaksin kylästä (Halvar n:o 21) kivirauniosta sitä kaivaessaan kaksi kaksiteräisen rautamiekan katkelmaa, kaksi putkikeihään kärkeä, joista toinen väkäsellinen, ja koristetun rautarenkaan. Esineet, joista ainakin miekan katkelmat näyttävät tulella olleilta, he toimittivat virkateitse Kansallismuseoon, minne ne saapuivat saman vuoden joulukuussa (10247:1-5).

Mainittu talo sijaitsee Lill-Telsar-nimisellä pienellä saarekkeella Maalahdenjoen pohjoispuolisen peltolakeuden keskellä, vähän yli 2 km jokseenkin suoraan pohjoiseen siitä kohdasta, missä Helgeå laskee Maalahden jokeen. Lyhin matka joelle on n. 1,75 km lounasta kohti. Ennestään hautaraunioistaan tunnettu, kooltaan isompi Junkaisbrännon¹⁾ saareke on aivan lähellä, vain n. $\frac{1}{2}$ km luoteeseen Lill-Telsarista, joka silmämääräisesti arvioiden on myös jokseenkin samalla korkeudella (Karstenin²⁾ toimittamien vaakitusten mukaan Junkaisbränno on 15 - 20 m yli merenpinnan). Ks. kuv. 1-2 sekä lentokuv. 6 - 7.

1) Paikan nimi ei kuulu olevan Junkarsbränno, vaan Junkaisbränno, jota nimeä Lönnbohmkin käyttää. Paikkakuntalaiset selvittävät nimen alkuaan olleen "Jonas och Kaisas bränno," josta se lyhentyi muotoon Jonkaisbränno.

2) T. E. Karsten, Svensk bygd i Österbotten II, s. 320.

Lill-Felsar on kaaren (lähes U-kirjaimen) muotoinen saareke. Kaaren suu avautuu jokseenkin itään. Kaaren molemmat sivut ovat n. 200 m pitkät. Pohjoisenpuoleinen sivu on korkeampi, harjumainen, sekametsää kasvava. Eteläisellä kaakkoon suuntautuvalla sivulla on kolme taloa, joista kaksi, Viktor Uddin ja Alfred Åbergin talot, ovat lähellä kaaren pohjaa, Joh. Stenroosin talo (lohkaisu myös Halvarin talosta n:o 21) sivun kaakkoispäässä (kartta 1 ja kuva 7).

Hautaraunio, josta kertomuksen alussa mainitut löydöt tavattiin, on osaksi Åbergin, osaksi Uddin talon pihamaalla, kuten kartta 1 osoittaa, muodoltaan leveän soikea, isoalainen, 20 x 18 m laaja, pitempi suunta melkein lännestä itään. Se on tyypillinen maalahtelainen hautaraunio: matala, maanpintaa ylemmäksi tuskin huomattavasti kohoava, ilman silmäkiveä. Kehäkivet, jotka eivät ole erittäin isoja, ovat selvästi näkyvissä muualla paitsi raunion lounaissivulla, lähinnä uudisrakennusta, mistä ne mahdollisesti osaksi olivat hävitetyt. Muualtakin on sieltä täältä joku reuna-kivi poistettu, kuitenkin niin äskettäin, että kivien jäljet olivat vielä selvästi näkyvissä. Uddin talon pihalla oleva raunion osa oli vadelmaa kasvavaa kivikkoa. Åbergin pihalla olevasta raunion osasta olivat kivet isohkolta alueelta lähinnä raunion länsireunaa jo kauan aikaa sitten poistetut, mutta raunion itä- ja eteläosa oli yhä pahanpäiväistä irtokivikkoa, jossa kiviä oli paikoin useampana kerroksena (ks. karttoja ja kuvia 3-4). Kivikate oli sangen epätasaista, siinä oli paikoin kuoppia, paikoin taas niiden vieressä korkeampia kivikasoja, ilmeisesti kuopista nostetuista kivistä syntyneitä. Talo siirrettiin paikalle v. 1908 ja siitä lähtien raunio on ollut pihamaalla ahkerasti pengottuna, kiviä eri tarkoituksiin siitä otettaessa. Kun rauniota ei oltu rekisteröity maanmittauskarttoille, pidettiin sitä vain tavallisena peltorauniona, jota ei tarvinnut säästää. Kivien koko oli sangen epätasainen; yleensä kivet olivat miehennostannaisia tai pienempiä, kehäkivet osaksi ja myös useat kehän sisäpuolellakin olevat kivet sentään suurempiakin. Alkuaan raunion kivikate on ollut tuskin metrinkään vahvuinen.

Löytäjien, talon poikien Elis ja Erik Åbergin, mukaan keihäät ja toinen miekan kappale, olivat löydettyinä olleet pystyssä, kiven koloon kuten nipussa pistettyinä, keihäät kärki alaspäin. Yksi isompi kivi oli ollut niiden päällä. Miekan toinen pala — "kärkipala" (nähtävästi ruoto?) löytäjien mukaan — ja rautahela olivat olleet samassa kohdassa raunion pohjamaata vastassa. Löytökohta, joka on merkitty n:o:lla I karttaan 2 (ks. myös valokuvaa 3, jossa toinen löytäjistä seisoo l-kohdalla), on raunion eteläosassa, kaivauksissa sittemmin tavatun itäisemmän luualueen eteläreunalla. On mahdollista, että aseet kuuluvat samaan hautaukseen kuin tältä alueelta tavatut luut ja esineet (10437:5-12). Löytäjien osoituksia seuraten tulisi ~~niissä~~ nipussa olleitten aseitten vaakitusluvuksi 1.57 - 1.94, niiden kohdalla maata vasten olleitten esineitten 1.94. Kaivauksissa ^{siinä} ~~siinä~~ kohdin tavatut esineet ja luut olivat 27 - 42 cm syvemmällä (vaakitusluvut 2,25 - 2.36). Tämä huomattava syvyys ^{-ero} saattaa epäilemään "asekimppua" myöhemmin raunioon pistetyksi jälkihautaukseksi.

Rauniosta tutkittiin — sateitten häiritessä pahoin työtä — Åbergin talon pihamaalla oleva osa, lukuunottamatta kapeata kais-taletta lähinnä Uddin talon piha-aitaa. Tällöin tavattiin raunion kaakkois-osasta, siinä olevan kivirykelmän alta laajalta alueelta, osittain pohjakivien altakin, ohuelti likaista kulttuurimaata, jonka lounaisosasta, läheltä raunion eteläreunaa tuli kaksi luu-alueetta. Näiden kohdilla oli kulttuurimaassa myös hiiltä. Harvat löytöesineet tulivat, yhtä (löytökohta 7) lukuunottamatta, näiltä luualueilta. Muu osa tutkitusta raunioalueesta oli steriiliä.

Raunion länsiosa, josta katekivet puuttuivat, oli täysin löydötöntä. Puhumattakaan luista ei siinä havaittu edes likaista kulttuurimaata, jotakin mitätöntä (mahdollisesti aikaisemmin poistetun kiven jättämään kuoppaan jäänyttä) täplää lukuunottamatta.

Raunion kivikkoinen kaakkoisosaa oli, kuten jo mainittu, pahasti pengottua. Katekivet, jotka enimmäkseen useamman kerran väänne^ltyinä muodostivat pinnaltaan sangen epätasaisen kivikon (ks. kuv. 3 ja 4), olivat yleensä isohkoja, kookkaampia kuin

raunion pohjalla olleet, paikoillaan pysyneet ja karttaan merkityt kivet. Kun ne oli poistettu, tuli varsinkin raunion eteläosasta, ~~kulman~~ C - B - D sisäpuolelta, esiin tasanen kerros pikkukiveä (ks. kuv. 5). Nämä pikkukivet olivat osaksi luontaisia mulkkerokiviä, osaksi särkyneitä kivenpaloja. Viimemainitut olivat kait aikojen kuluessa ylemmistä rauniokivistä lohjenneita kappaleita, edelliset taas katekivien ohella raunion täytteeksi koottuja. Tämä pieni aines oli sitten "valunut" raunion pohjalle, peittäen pohjamaan kulttuurikerroksineen ja löytöesineineen sekä pohjakivet, jotka tulivat esiin kun tuo "kivisepeli" oli poistettu. Maatäytettä rauniossa ei ollut. Kivisepelin päällä oli isompia kiviä keskimäärin n. 3 kerrosta (vrt. kuv. 5), n. 65 - 90 cm vahvalti, hyvin epätasaisesti, mikä johtui pintakivien myöhemmästä penkomisesta. Rauniota oli käytetty sinä aikana, kun se oli ollut tälön pihamaalla, kaatopaikkana. Siihen oli mm. heitetty laatikollinen hevosenkengännauloja ja muuta rautaromua, jotka tulivat esiin pikkukivikerroksesta.

Pikkukivien alta paljastuivat sitten raunion pohjakivet, joissa ei saattanut huomata minkäänlaista järjestystä, ja kulttuurikerros. Luu- ja löytöalueet olivat, kuten on tavallista, raunion eteläosassa, ja niitä oli, kuten jo mainittu, kaksi, aivan lähellä toisiaan, joskin selvästi toisistaan erottuvia. Ne voivat merkitä kahta eri hautausta, vaikkei niiden välillä löytöesineiden nojalla voi todeta mitään ikäeroa. Aikaisemmin paikalta esiintullut aselöytö voi merkitä kolmatta viimeiseksi raunioon kätettyä hautausta, joka sekin on toisten kanssa samanikäinen.

Luualueista läntisempi oli n. 2,5 m laaja. Poltettuja luita saatiin siitä talteen vähän yli puoli kiloa. Eniten oli niitä luualueen luoteisnurkassa, erään ison kiven länsisivulla, kartalle merkityn kohdan 1 ympärillä. Tästä kohdasta löytyi pikkukivien alta, n. 70 cm syvästä pintakivistä lukien (vaakitusluku 2.11) pari yksinkertaista pronssisen kaularenkaan katkelmaa (10437:1), joista isompi oli aivan kiinni mainitun isohkon pohjakiven sivussa. Katkelmien ja luiden päällä oli tässä ohut, n. 20 x 14 cm:n

mittainen hietakivilatuska, kallellaan pohjakivea vasten, n. 5-7 cm luu- ja löytöalueen pohjaa ylempänä (vaakitusluvut 2.04 - 2.06), ilmeisesti siihen peitteeksi tahallaan asetettuna. - Lisäksi saatiin luualueelta talteen lasihelmen(?) jäännös ja luuesineen palanen (10437:1 - 4).

Itäisempi luualue, jonka edellisestä erotti korkeintaan puolen metrin levyinen luuton käytävä, oli pitkulainen, lounaiskoillisessa suunnassa n. 3 m pitkä ja runsaasti 2 m leveä. Sen pohjoisosassa oli luita hyvin harvakseltaan, eteläosassa, josta löydötkin tulivat, taas runsaasti. Luumurut olivat tässä hyvin pieniksi jauhuneita, joten niitä saatiin talteen seulottaessa vain vähän yli 300 gr. Luut ja löytöesineetkin olivat tässä n. 10 - 20 cm syvempänä kuin edellisellä alueella, ja oli niitä useampien pohjakivien allakin, jotka olivat siis asetettu- ja paikoilleen vasta sen jälkeen kun polttohautaustähteet oli levitetty paikalle. Syvimmältä löydettyjen luiden vaakitusluku 2.36, tietää lähes metrin syvyyttä raunion päällimmäisistä pinta-kivistä lukien. Tämän luualueen sivusta (n. kohdasta I kartalla 2) oli tullut esiin paikkakuntalaisten rauniosta, ylempää kivenkolosta talteenottama aselöytö (10247:1-5). Tällä kuten edelliselläkin luualueella oli pohjamaa likaista, mustahkoa; tämä kulttuurikerros oli löytökohtien 2-6 ympärillä erikoisen vahvaa ja hiilensekaista, paikoin aina 20 - 25 cm paksua. Löytökohdan 4 ympärillä oli ison kiven alla, joka katekivenä poistettiin kartalle merkittävää, hiiltä isohkoina kekäleinä luukerroksessa; siitä löytyi myös ruostunut raudanpala, jonka löytäjä kerkisi heittää menemään, ennenkuin ehdin hätään. Luualueelta jatkui mustaa, osittain hiilensekaista kulttuurimaata vielä kaakkoon raunion reunaan päin. Luut, löydöt ja pohjakivet olivat tässä paikassa niin syvällä, niin paljon raunion kehäkiviä ja pohja-osia syvempänä, että otaksuisi melkein hautauksen tässä tapahtuneen raunion sisäpuolelle kaivettuun matlaan kuoppaan. Maa paikalla on siksi kovaa ja kivistä moreenimaata, ettei luulisi sen kivien painosta paljoakaan vajonneen. Lukuunottamatta tältä luualueelta aikaisemmin esiintullutta aselöytöä korjattiin luu- ja kulttuurimaan pohjalta, osittain "pohjakivien" alta talteen löytökohdista 2-6 seuraavat esineet;

7 yksinkertaisen pronssirenkaan katkelmaa, amaljikoristeinen vyönsolki ja lintuneulan katkelma (10437:5-12); löytöesineiden vaakitusluvut olivat 2.21 - 2.31.

Luualueilla ja vähän niiden ulkopuolellakin oli, niinkuin edellä selvisi, raunion pohjamaa mustahkoa. Tämä tumma maa jatkui luualueilta ohuena kerroksena koilliseenpäin, kuten kartasta 2 selviää, kaivauksen yläreunaan asti, ja oli sitä useitten "pohjakivien" alakin. Nämä kivet olivat siis ilmeisesti ihmisten paikoilleen asettamia. Toisten, varsinkin isompien ja syvemmälle menevien kivien alla oli jo sentään puhdas moreenimaa. Paikoin, vieläpä luualueillakin, tuli puhdas maa esiin melkoisen matalaltakin, melkein tai aivan heti pohjakivien alta. Kulttuurikerroksen pohja oli hyvin epätasaista. Hautauksen tapahtuessa maa paikalla lienee siis ollut sängen kuoppaista kivikkoa. Luualueiden ulkopuolelta ei enää tavattu hiiliä tai erillisiä luumuruja eikä muita esineitä kuin kohdasta 7, kulttuurimaan pohjalta kahtia katkennut pronssilankainen kierukkaputki (10437:13) n. 50 - 60 cm syvästä (vaakitusluku 2.06).

Raunion Åbergin pihassa olevassa kaivetussa osassa oli siis kivikkoa vain kaakkoispuoliskossa. On mahdollista, että tämä ei ole niin sekundaarinen ilmiö kuin edellä on esitetty. Varsinkin luualueiden kohdalla näyttää kivikko täällä olleen alunperin huomattavasti vahvempaa. Myös Uddin pihan puolella, missä raunio vaikutti verraten koskemattomalta ja missä vain raunion kehäkivet kartoitettiin, oli kiviä myös runsaammin raunion vastaavassa osassa. Ehkäpä kehäkivien sisusta on jo alunperin jäänyt osittain täyttämättä.

Kun rauniota sateisten ilmojen takia ei ehditty kokonaan tutkia, hakattiin erääseen raunion lounaisreunalla olevaan, paikalleen jätettyyn kiveen vastaisia tutkimuksia ja vaakituksia silmällä pitäen rengas, jonka vaakitusluku oli 1.61 (KP kartalla 2).

Lill-Telsarin hautalöydöt ovat professori A. Hackmanin mukaan, joka niitä on käsitellyt (Opetatud Eesti Seltsi toimetused XXX, Liber saecularis, Tartu 1938, s. 155 - 165) 500-luvulta, myöhäisintään vuoden 500 j.Kr. vaiheilta.

Lill-Telsarin saarekkeella väittivät paikkakuntalaiset olleen toisenkin hautaraunion, nimittäin saarekkeen eteläisen haaran kaakkois-

päässä, edellä mainitun Joh. Stenroosin talon maalla, tutkitusta rauniosta n. 125 m kaakkoon. Raunio, joka oli ollut tutkittua pienempi, oli sijainnut Stenroosin talon asuinrakennuksen päädyn ~~lata~~kaakkois-puolella, osaksi rakennuksen vieritse kulkevan tien, osaksi talon kasvitarhan kohdalla. Tien koillispuolella oleva kivi-aita oli tehty siitä otetuista kivistä. Kerrottiin, että rauniota purettaessa siitä oli löydetty luusolmuja ja muitakin, jota ei enää tarkemmin osattu selvittää(!).

Lill-Telsar on ilmeisesti, kuten useimmat Maalahden hautaraunio-paikat, mm. Junkaisbränno, ollut saarena silloin kun hautaraunio koottiin paikalle. Ympäröivän lakeuden korkeudeksi y.m.p. on arvioitava 13 - 14 m. Syytä on kiinnittää huomiota paikan nimeen Lill-Telsar — Telasaari. Jos nimi polveutuu niiltä ajoilta, jolloin paikka tosiaankin oli saarena, on ~~se~~ nimen täytynt säilyä satakuntalaisten ja hämäläisten eränkävijäin välityksellä yli sen rautakauden loppuajan, jolloin seudulla ei ollut vakinaista asutusta.

Lill-Telsarin länsipuolella, n. 300 m Åbergin talon uudesta päärakennuksesta jokseenkin länteen, on matalalla ja pienellä kunnalla, jonne puukuja johtaa ajotieltä (ks. valok. 7), August Lindroosin asuinrakennus. Paikan nimi on Kuru. Lindroosin palsta on lohkaistu Paksalin talosta n:o 24. Mainittu asuinrakennus kuuluu olevan rakennettu kivirauniolle ("på ett stenröse"), onko se sitten ollut hautaraunio vai ei. Vain raunion toinen puolisko sattui rakennuksen kohdalle, mistä saatiin nostaa pois paljon kiviä, kun kellari tehtiin. Asuinrakennuksen luoteispuolella tuntuu vieläkin nurmen alta kivikkoa, jolla on lähes puolipyörän muoto. Reunakiviä en voinut huomata. Rauniota talon rakennusaikana purettaessa ei oltu löydetty mitään, kiviä vain oli pöyhiytynyt runsaasti.

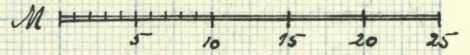
Tutkimukset Maalahdella suoritettiin, apulaisenani maisteri Toivo Vuorela, elokuun 27 - syyskuun 3. p. v. 1936.

Aarne Ayräpää.

Kartta 1.

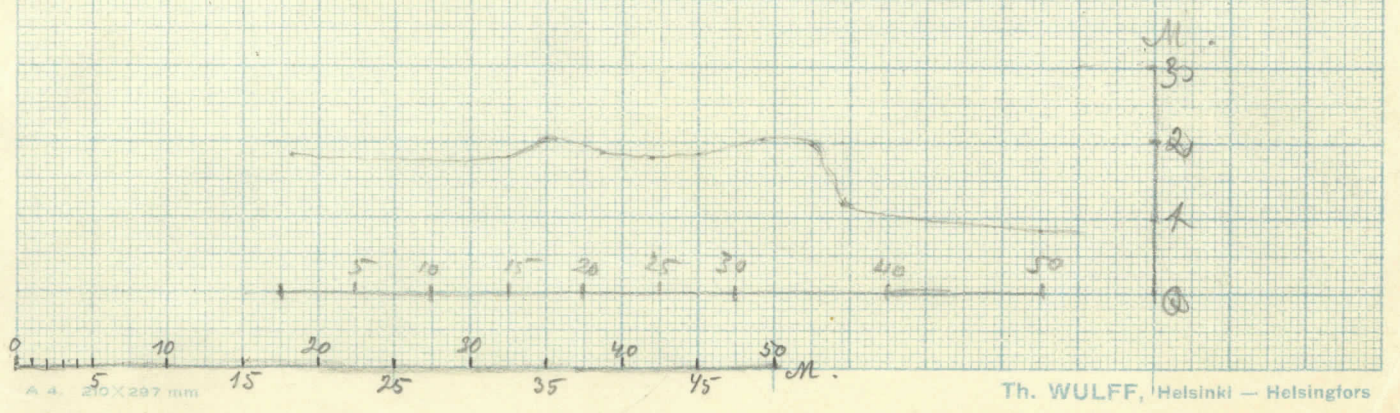
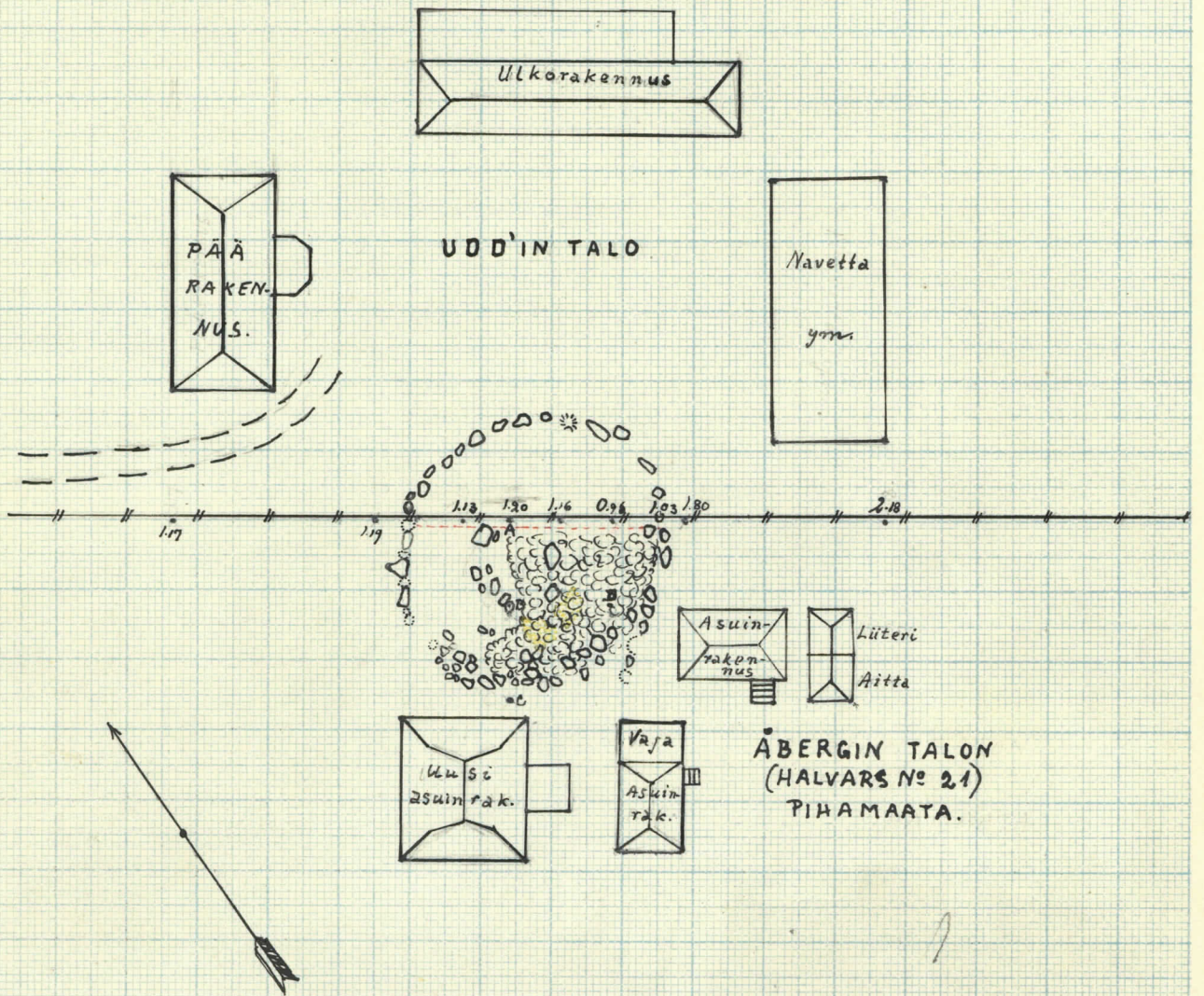
MAALAHTI-ÖVERMALAKS LILL-TELSAR HAUTARAUNIO ÅBERGIN (HALVARSS N° 21) JA UDD'IN TALOJEN PIHAMAILLA

--- Kaivauksen Koillisraja
 Palaneen luun löytöalueet
 0,96-2,18 Vaakituslukuja (KP=16)

1:500.

Kart. J. Vuorela ja A Ayräpää
 30. VIII 1936 (sateessa).

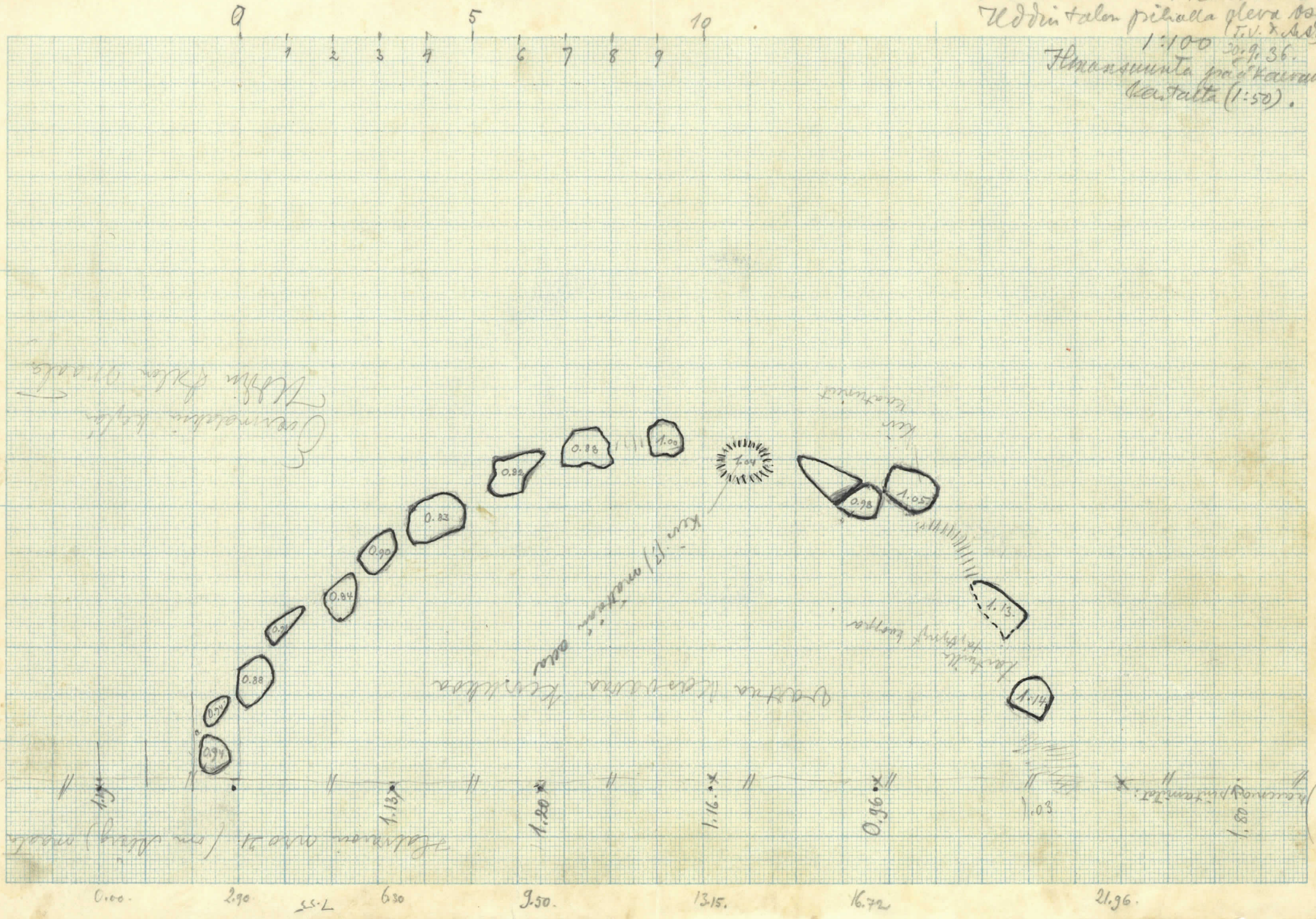

1cm = 1m.

Övermalaks, Lill Telsari
Lauvasen n:o 21 Kauvinon
Uddin talon pihalla oleva osa
(T.V. X. A. 1. 5)
1:100 30.9.36.
Hämsäntä pöytäkartan
kautalta (1:50).

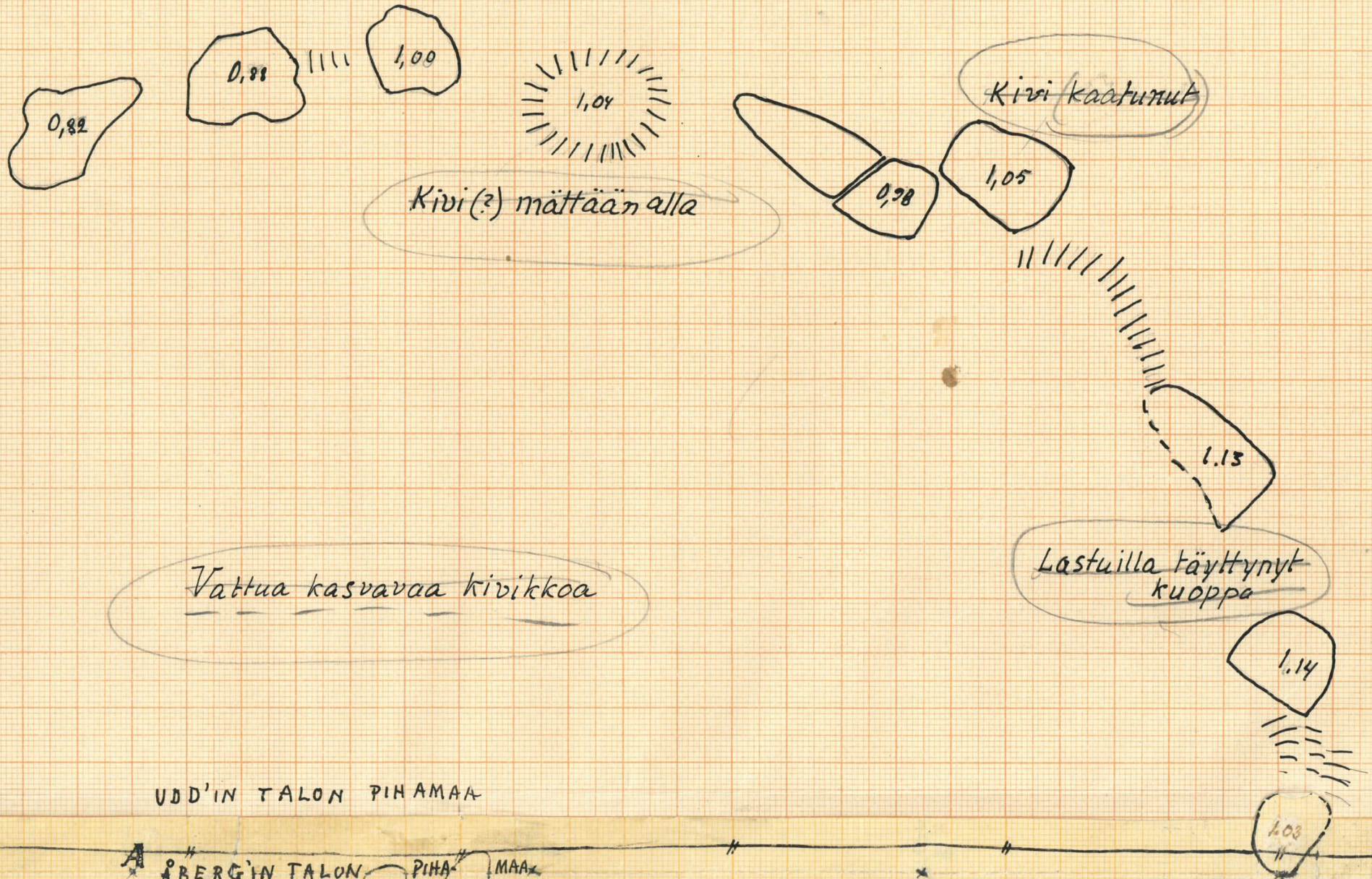
A 4. 210 X 297 mm

Th. WULFF, Helsinki
Helsingfors

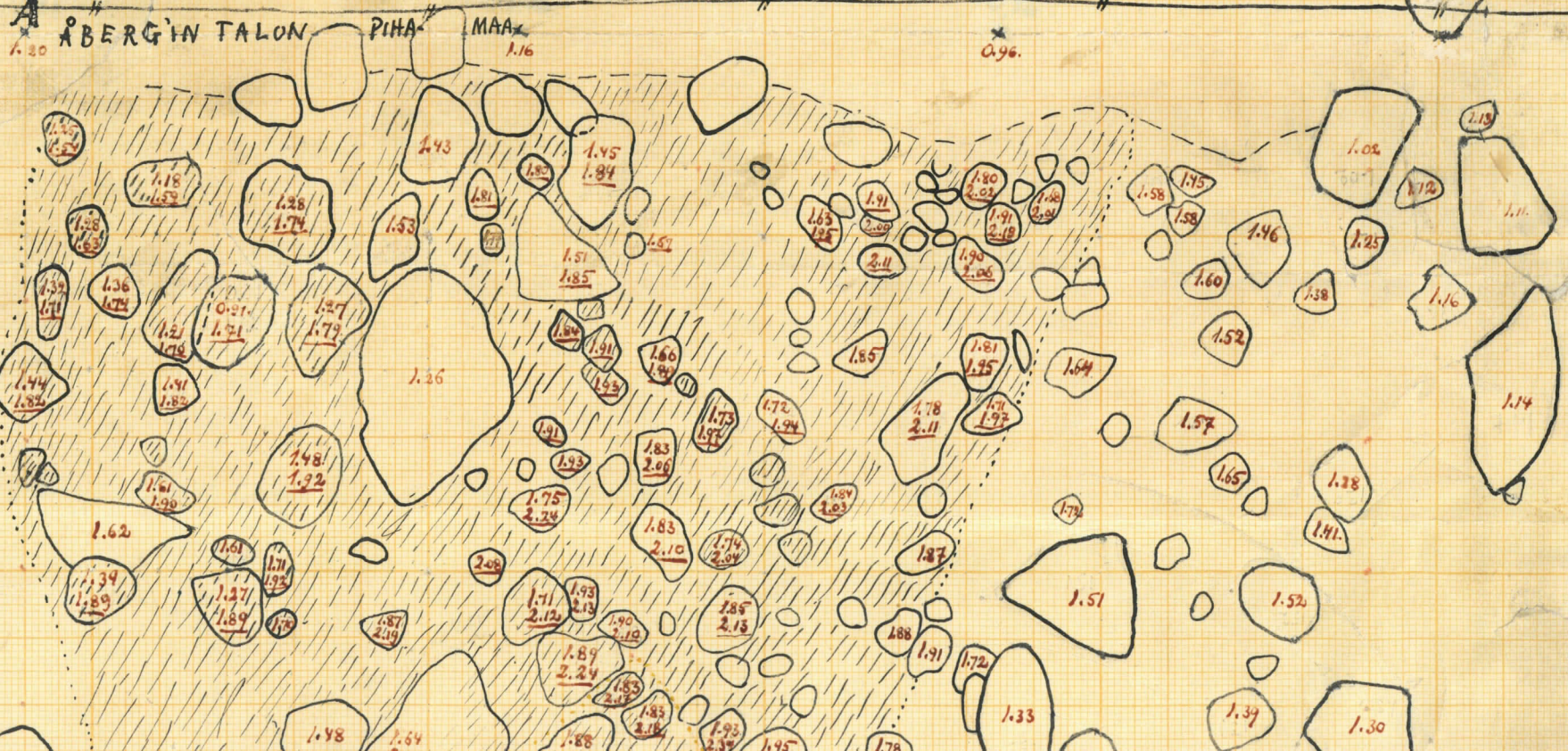

Övermalaks, Lill Telsar,
 Halvarsin nr 21 raunion
 Uddin talen pihalla oleva osa
 T.V. & A.Ä.
 30.9.36.

Originalikartta!
 (Konsepti.)

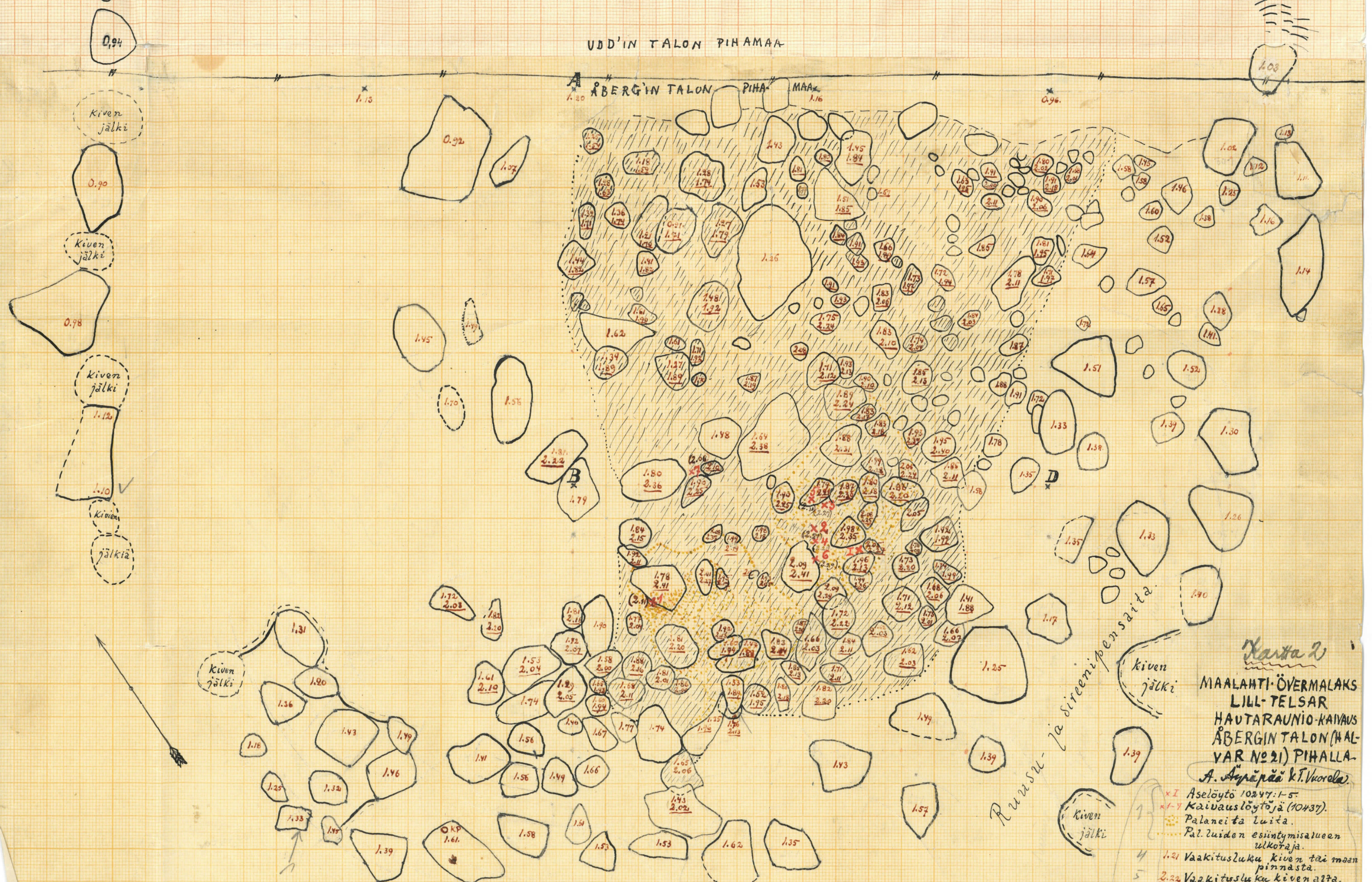

UDD'IN TALON PIHAMAA

UDD'IN TALON PIHAMAA

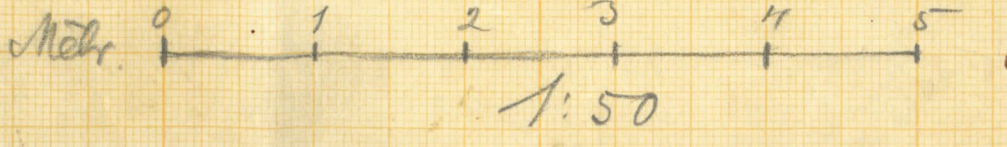
ÄBERGIN TALON PIHAMAA

Kartta 2
 MAALANTI-ÖVERMALAKS
 LILL-TELSAR
 HAUTARAUNIO-KAIVAUKSEN
 ÄBERGIN TALON (HALVAR N:o 21) PIHALLA.
 A. Aapää & T. Vuorela.

- 1 x I Aselöydyt 10247-1-5.
- 2 x I-7 Kaivauslöytöjä (10437).
- 3 Palaneita luuta.
- 4 Pal. luiden esiintymisalueen ulkoraja.
- 5 1.21 Vaakitusluku kiven tai maan pinnasta.
- 6 2.22 Vaakitusluku kiven alta.
- 7 Likaista kulttuurimaata.
- 8 (2.06) Löytöesineiden löytösyvyys.
- 9 Milloin luuta tai likaista maata on merkitty kivien kohdalle, esinetyt niitä vielä kivien alla.

27. VII - 3. IX 1936.

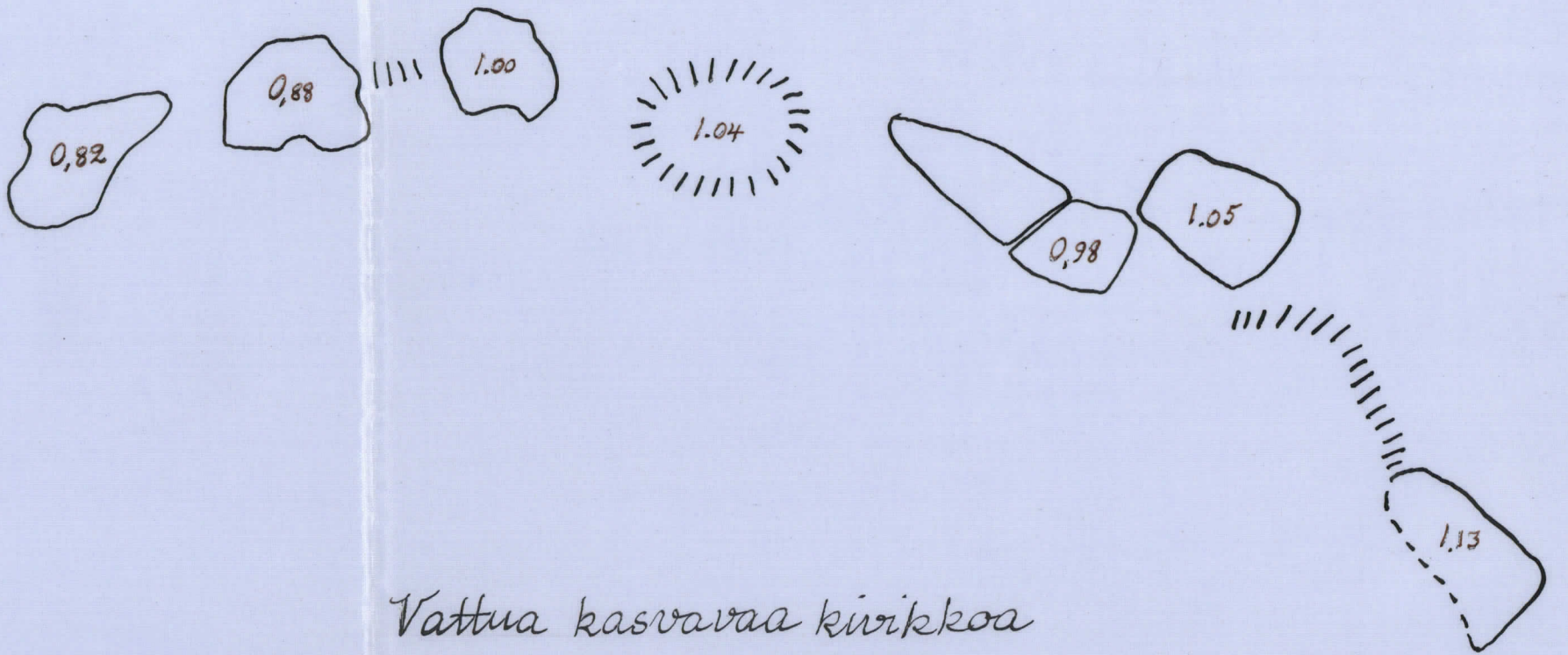

Maalahti, Övermalaks
 Lill-Telsar
 Hautaraunio.
 Kaivaus Åbergin talon
 (Halvar N^o21) pihalla.

- x I Aselöytö 10247:1-5.
- x 1-7 Kaivauslöytöjä (10437).
- Palaneita luita.
- Pal. luiden esiintymisalueen ulkoraja.
- Likaista kulttuurimaata.
- Milloin luita tai likaista maata on merkitty kivien kohdalle, esiintyi niitä vielä kivien alla.
- 1.21 Vaakitusluku kiven tai maan pinnasta.
- 2.22 Vaakitusluku kiven alta.
- (2.06) Löytöesineiden löytösyvyys.

A. Äyräpää & T. Vuorela

27.VIII.-3.IX.1936.

Vattua kasvavaa kivikkoa

Udd'in talon pihamaa

Åbergin talon pihamaa

x 1.13

A 1.20 Abergin talon

x 1.16 pihamaa

x 0.96

kiven jälki

0.90

kiven jälki

0.98

kiven jälki

1.12

1.10

kiven jälkiä

kiven jälkiä

kiven jälki

1.31

1.20

1.36

1.19

1.43

1.49

1.25

1.32

1.46

1.35

1.45

1.39

OKP 1.61

1.58

1.61

1.53

1.53

1.62

1.35

0.99 1.57

1.45

1.70

1.56

1.81 2.22

1.79

1.80 2.36

1.84 2.16

1.78 2.41

1.72 2.03

1.88 2.20

1.81 2.10

1.72 2.07

1.90 2.01

1.61 2.10

1.53 2.04

1.74 2.05

1.58 2.09

1.88 2.16

1.81 2.01

1.66 2.03

1.83 2.04

1.71 2.11

1.84 2.03

1.62 2.03

1.71 2.11

1.68 2.06

1.41 2.88

1.66 2.07

1.74 2.09

1.49

1.39

1.40

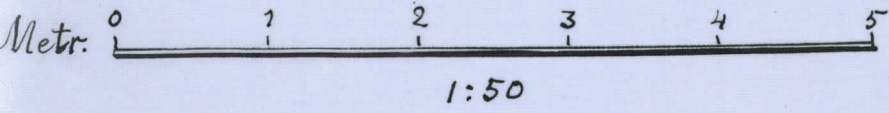
1.39

Ruusu- ja sirenipensaita

kiven jälki

kiven jälki

C x

1. Lill-Telsar lännestä Oikeanpuoleisessa kuvassa äärimmäisenä ¹⁰⁶⁴³⁻⁴⁴ Vasem-
malla Uodin talon asuinrakennus, siitä oikealle x Halvarsin (Abergin) talon
uudisrakennus, jonka takana tulkittu hautausmaio on. Etäimpinä oikealla piit-
ten verkoama Heurasin Palo (nyö Halvarsia), jonka luona ~~kuona~~ kerätään myös
olluu hautausmaio. 29. 8. 1936.

2. Lill-Telsarin (vasemmalla) ja Junkkaisbrännor (oikealla) mäet, ¹⁰⁶⁴⁵⁻⁴⁶ melkein idästä
päivi nähtyinä. x Halvarsin (Abergin) peltikattoinen uudisrakennus. 30. 8. 1936.

Maalanti, Lill Telsar.

3. Hautausmaunio Halvarsin ja Uodin talojen pihamaalla, jok-
seurain tilästä, vajaa katalta. Mies seisoo löytökahdalla 10247.1-4.
Toukokuussa Uodin, etualalla Halvarsin talon rakennuksia. 27.8.36.

10647-648

Valok. Aarne Ayräpää.

10649

4. Halvarsin talon jikamaalla oleva hautaraunio osa (kuvan ulkopuolelle jääviä länsinurkkaa luokunnattamatta), paljosi luoteesta. Etualalla keuhakiviä ja jo vanhastaan purettu nurmettuun raunio osa. 27.8.1936.

10650

5. Tutkitun raunio eteläosa, joite-
kivet joitettuna linjoja C-B-D myö-
ten, jalkoreunki lounaasta. Löytökavat
I (oikealla) ja II (vasemmalla) merkityt ku-
vaan (vt. kaivauskarttaan). 28.8.1936.